

ya, *drevniyaya i srednevekovaya istoriya*, Düşenbe 1989, s. 1-120; D. İsfandiyerov, "Tadjiki Afganistana", *Tadjikistan v ogne* (haz. A. Rudenko – A. Sorokin), Düşenbe 1993, s. 9-14; B. M. Babahanoviç, *İstoriya tadjikov mira*, Düşenbe 2005, s. 12-36; R. Masov, *Tadjiki istoriya natsionalnaya tragedii*, Düşenbe 2008, s. 252-272; W. Barthold, "Tadjiki istoriceskiy очерк", *Soçineniya*, II, Moskova 1963, s. 451-468; a.mlf., "Tadjik", *İA*, XI, 616-617; N. A. Kislyakov, "Tadjiki", *BSE*, XXV, 169.

İSMAİL TÜRKÖĞLÜ

TÂCİYYE

(التاجية)

Nakşibendiyye-Ahrâriyye tarikatının

Tâceddin b. Zekeriyâ'ya

(ö. 1050/1640)

nisbet edilen bir kolu

(bk. TÂCEDDİN b. ZEKERİYYÂ).

TÂCİZÂDE CÂFER ÇELEBİ

(ö. 921/1515)

Osmanlı şairi,
münşi ve devlet adamı.

Ailesi hakkında bilgi veren tek kaynak olan Hüseyin Hüsameddin'in *Nişancılar Durağı* adlı eserine göre (s. 68) 856 Şâbanında (Ağustos 1452) Amasya'da doğdu. Yine aynı esere göre (s. 68-73) Câfer Çelebi, "Tâci Beğ demekle meşhur olan Kefe Beğlerbeğisi Hacı Beğzâde Tâceddin İbrâhim Paşa b. Safiyyüddin Mustafa Çelebi b. Gâzî Mehmed Beğ b. eş-Şeyh Alâeddin Ali b. İbrâhim mahdûmu"dur. Bu şecerede adı geçen kişilere dair diğer kaynaklarda bilgi yoktur. Tarihi bakımından itibar edilebilecek, hakkında bilgi bulunan yegâne kişi babası Tâci Bey'dir. Latîfi (*Tezkire*, s. 198) ve Âşık Çelebi'ye (*Meşâirü's-şuarâ*, vr. 60^a) göre şair, münşi ve hattat olan Tâci Bey, Amasya'da Şehzade Bayezid'in defterdarı olarak hizmet etmiş ve Amasya seraskerliği görevinde bulunmuştur. Ancak tezkirelerde nakledilen birkaç beytiyle Ömer b. Mezîd'in *Mecmûatü'n-nezâir*'indeki (s. 96) bir gazeli dışında günümüze hiçbir manzum eseri ulaşmamıştır. Tâci Bey'in ölüm tarihi, oğlu Sâdi Çelebi'nin *Münşeât*'inin sonunda yer alan (s. 68-69) dört ayrı tarih misraında 890 (1485) şeklinde tesbit edilmiştir. Kâtib Çelebi, *Sülle-mül'l-vüsûl*'de (s. 365) Tâci Bey'in ölümünün bu yılın muharrem ayında elli dört yaşının üstünde iken vuku bulduğunu söyler ki bu onun doğum tarihinin 836 (1432-33) olduğunu gösterir. Câfer Çelebi ilk derslerini Amasya'da Seyhizâde Abdi, Muîdzâde Muhyiddin Mehmed ve Horasânizâde Sey-

yid Abdullah Çelebi'den aldı. Daha ileri düzeyde bir eğitim için Bursa'ya gitti. Taşköprizâde'ye göre Hacıhasanzâde, Kastallânî Hatibzâde Muhyiddin Efendi ve Hocaizâde'nin derslerine katıldı. Hacı Hasanzâde'den mülâzım oldu (*eş-Şekâ'ik*, s. 324). İlk defa Simav'da bir medreseye tayin edildi, daha sonra orada kadı olarak görev yaptı. Mecdî onun Simav'da cami yaptırdığından bahseder (*Şekâik Tercümesi*, s. 337). Bir vakıf defterindeki kayıtlara göre (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Mualim Cevdet, nr. 0.91, s. 213, 217, 220, 225, 862) Zilkade 894 – Cemâziyelevvel 897 (Ekim 1489 – Mart 1492) tarihleri arasında Edirne'deki Beyazıt (II) İmareti vakfının mütevelliliğini yürüttü. Muhtemelen bu görevi esnasında Edirne'deki mektebini yaptırdı. 899'da (1493-94) İstanbul'a Mahmud Çelebi Medresesi'ne tayin edildi. 903'te (1497) Dîvân-ı Hümâyûn'a nişancı oldu. Selefleri defterdarların altında iken kendisi derece itibarıyla defterdarın üzerinde bir mevki aldı. Ramazan 905 – Muharrem 906'da (Nisan-Ağustos 1500) Modon ve Koron seferine katıldı. Divanındaki bir kasidede Modon'un fethi ayrıntılı biçimde tasvir edilir (Erünsal, s. 83). Bu sefere dair kardeşi Sâdi Çelebi'nin *Münşeât*'inde yer alan (s. 45-48) ve Modon'dan Bursa'ya gönderilen fetihnâme'yi de kendisi yazmıştır (Muharrem 906 / Ağustos 1500).

II. Bayezid döneminin sonlarına kadar adı önemli herhangi bir hadiseyle ilgili olarak zikredilmeyen Câfer Çelebi'nin bazı faaliyetlerini II. Bayezid devrine ait bir in'âmât defterindeki kayıtlardan takip etmek mümkündür. Buna göre divan kitabesinde çığır açmış, tuğraî ve divanî yazılarını ıslah etmiş, siyâkat yazısı onun kalemîyle gelişme göstermiştir. 13 Rebîülâhîr 909 (5 Ekim 1503) tarihinde yazdığı bir kasidenin takdimi dolayısıyla II. Bayezid'den bir hediye almış ve 23 Cemâziyelâhîr 909'da (13 Aralık 1503) Mısır sultanına gönderilmek üzere kaleme aldığı nâme sebebiyle ödüllendirilmiştir. 5 Şâban 909 (23 Ocak 1504) ve 7 Receb 910 (14 Aralık 1504) tarihlerinde de hediye aldığı kaydedilmiş, fakat sebebi açıklanmamıştır. 7 Muharrem 911'de (10 Haziran 1505) sunduğu kaside dolayısıyla kendisine 10.000 akçe verilmiştir. Bunların dışında defterdeki dört ayrı kayıt sebebi zikredilmeden sultanın ihsanına nâil olmasıyla ilgilidir (*İn'âmât Defteri*, s. 16, 25, 32, 134, 262, 282, 318, 419). Başbakanlık Arşivi'ndeki 20 numaralı Tapu defterinde (s. 45) Hasan Fakih Çiftliği'nin 6 Rebîülâhîr 910'da (16 Eylül 1504) Dâvud Paşa'ya temlik

edildiğine dair Câfer Çelebi'nin el yazısıyla bir derkenar kaydı mevcuttur. 896 Zilkadesinde (Eylül 1491) II. Bayezid'in, kızı Şah Sultan'a verdiği köyleri de bu defterde kaydetmiştir (s. 183, 218-219). Yine aynı defterde (s. 46) 912 Şâbanında (Aralık 1506) Edirne yakınındaki Keşenlû köyünün sultan tarafından Şehzade Mustafanın kızı Hânî Hatun'a temlik edildiğine dair Câfer Çelebi'nin el yazısıyla bir kayıt bulunmaktadır. Daha sonraki yıllarda Câfer Çelebi'nin sunduğu iki kaside, Mısır sultanına yazdığı iki mektup, oğlunun sünnet merasimi ve Şehzade Mahmud'un ölümü üzerine yaptığı tâziye dolayısıyla II. Bayezid'in in'âmılarına nâil olduğu anlaşılmaktadır (*a.g.e.*, s. 236, 351, 366, 402). II. Bayezid döneminin sonlarına doğru şehzadeler arasında cereyan eden taht mücadelesinde Câfer Çelebi, Şehzade Ahmed'i desteklemiştir. Bu konuda yazdığı bir kasidede (Erünsal, s. 158) Şehzade Ahmed'den "vâris-i mülk" diye bahsetmiş ve onun geleceğin sultanı olacağını ümit ettiğini belirtmiştir.

II. Bayezid'in Şehzade Ahmed lehine saltanatı bırakmayı düşündüğü bir dönemde Şehzade Selim'i destekleyen yenîçeriler, bunun önüne geçmek için 27 Cemâziyelâhîr 917 (21 Eylül 1511) tarihinde Şehzade Ahmed taraftarı olan yüksek mevki sahibi kimselerin evlerine saldırıp yağmaladığında Câfer Çelebi'nin canını güçlülükle kurtardığı söylenir (Hoca Sâdeddin, s. 190-191). Bu isyanın ardından II. Bayezid, yenîçerilerin istekleri doğrultusunda nişancı Câfer Çelebi'yle beraber Vezîriâzam Hersekzâde Ahmed Paşa, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ve Kazasker Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi'yi azletti ve Çandarlızâde İsâ Çelebi'yi nişancılığa getirdi. Taşköprizâde'ye göre II. Bayezid, Câfer Çelebi'ye günlük 100 akçe emeklilik maaşı teklif ettiyse de o bunu kabul etmedi (*eş-Şekâ'ik*, s. 324). 7 Safer 918 (24 Nisan 1512) tarihinde II. Bayezid oğlu Selim lehine tahttan çekildi. Câfer Çelebi, Selim'in cülûsunu tebrik etmek için Farsça bir kaside sundu (Erünsal, s. 513-517). Ardından II. Bayezid doğum yeri olan Dimetoka'ya doğru yola çıktı, fakat Çorlu yakınındaki Abalar köyünde âniden vefat etti (5 Rebîulevvel 918 / 21 Mayıs 1512). Câfer Çelebi, bu vesileyle yazdığı mersiye'de II. Bayezid'in tahttan çekilmekten duyduğu üzüntüye ve içinde bulunduğu acı duruma hayıflanmasına atıfta bulunur (*a.g.e.*, s. 179-185). Mersiye'nin sonunda bu tür kasidelerde mütat olan yeni sultana dua bölümünün yer almaması dikkat çekmektedir.

Câfer Çelebi'nin azlinden sonra yeni bir resmî görev almak için ne kadar beklediği tam olarak bilinmemektedir. Yeniden nişancı tayiniyle ilgili kaynaklardan hiçbir kesin bir tarih vermez. *În'âmât Defter-i*nde Câfer Çelebi'nin yerine getirilen İsmâ Çelebi'nin tayin tarihi 5 Şâban 917 (28 Ekim 1511) olarak verilir ve Cemâziyelâhîr 919 (Ağustos 1513) tarihli bir belge İsmâ Çelebi'nin hâlâ bu görevde olduğunu gösterir. Nişancı sıfatıyla Câfer Çelebi'ye ait ilk atıf Şevval 919 yılının başlarıdır (Aralık 1513). Bundan dolayı Câfer Çelebi'nin 22 Eylül 1511 – Aralık 1513 tarihleri arasında resmî bir görevde bulunmadığı düşünülebilir. Câfer Çelebi, muhtemelen bu dönemde Yavuz Sultan Selim'e hitaben yazdığı bir kasidede durumundan şikâyet etmiş ve sultandan kendisine resmî bir görev vermesini istemiştir (a.g.e., s. 169). Onun yeniden nişancı tayin edilmesinin ardından 23 Muharrem 920'de (20 Mart 1514) Yavuz Sultan Selim Çaldıran seferine çıktı. Âşık Çelebi, Câfer Çelebi'nin tarihçi İdrîs-i Bitlisi ve sultanın lalası Halîmî Çelebi'yle beraber bu sefere katıldığını ve Sultan Selim'le sohbet ettiğini söyler (*Meşâîr-ü Ş-suarâ*, vr. 60^b). Câfer Çelebi, ordu İzmir'te iken 27 Safer 920'de (23 Nisan 1514) Şah İsmâîl'e gönderilecek Farsça bir mektup hazırladı ve sefer boyunca şaha gönderilen iki mektup daha kaleme aldı. Bu mektuplar Türkçe olup ilki Erzincan'da Cemâziyelevvel 920'de (Temmuz 1514), ikincisi bir ay sonra Çermük'te yazılmıştır. 2 Receb 920'de (23 Ağustos 1514) Şah İsmail bozguna uğrayıp hazinesini ve karı-

sı Taclu Hanım'ı bırakarak kaçtığında Selim, Taclu Hanım'ı Câfer Çelebi'ye verdi. Çaldıran seferinden dönüşte ise Zeyrekzâde Anadolu kazaskerliği görevinden alındı ve onun yerine Câfer Çelebi tayin edildi. 16 Şevval 920'de (4 Aralık 1514) Amasya'ya dönen padişah gelecek yıl sefere devam etmek üzere kış burada geçirmek istedi. 8 Muharrem 921'de (22 Şubat 1515) İstanbul'a geri dönüşü için bazı vezirlerin tahrikleriyle ayaklanan yeniçeriler Pîrî Mehmed Paşa, Halîmî Çelebi ve Câfer Çelebi'nin evlerine saldırıp yaktılar. Sultan, Dukakinzâde Ahmed Paşa'yı isyanın sorumlusu olduğu ithamıyla on gün sonra idam ettirdi.

Yavuz Sultan Selim 29 Cemâziyelevvel 921'de (11 Temmuz 1515) İstanbul'a döndü. Yeniçerileri kıskırtan diğer ileri gelenleri tesbite çalıştığı anda sorumluların Vezir İskender Paşa, Kazasker Câfer Çelebi ve Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa olduğunu öğrendi. İskender Paşa ve Osman Ağa hemen öldürüldü. Câfer Çelebi sultanın huzuruna çağrılıp sorgulandıktan sonra 18 Ağustos 1515 tarihinde idam edildi ve kardeşi Sâdî Çelebi tarafından Balat'taki mescidinin hazîresine defnedildi. Câfer Çelebi'ye ait olduğu sanılan bir mezar taşı Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi bahçesinde. Selim'in Câfer Çelebi'yi haksız yere idam ettirdiği için büyük pişmanlık duyduğunu nakleden tezkiyeler, "Vah gitti bu cihandan Câfer" (920) mısraını idam tarihi olarak verir. Kaynakların tamamının Câfer Çelebi'nin idam tarihini 8 Receb 921 (18 Ağustos 1515) olarak göstermesi bu tarih mısraının yanlış olduğunu göstermektedir. Câfer Çelebi İstanbul Balat'taki mescidinden başka Simav'da bir cami ve hamam, Bergama'da bir kervansaray ve Edirne'de bir sıbyan mektebi yaptırmıştır.

Câfer Çelebi'nin şiirlerinde Ahmed Paşa'nın etkisi görülür. Üslûp bakımından ondan etkilendiği gibi divanında en çok ona nazîre yazmıştır (Erünsal, s. LXXVI-LXXX). Ayrıca Necâtî ve Şeyhî'nin etkisinde kalmıştır. Kendisine nazîre yazan şairler arasında Basîrî, Nihâfî, Mesîhî, Revânî, İshak Çelebi, Kemalpaşazâde, Zâtî ve Amrî sayılabilir (a.g.e., s. LXXXVIII-XCII). Edirneli Nazmî'nin *Mecmau'n-nezâir*'inde Câfer Çelebi'ye yazılan nazîre sayısının 146 olduğu görülür. Ayrıca Prizrenli Şemî divanında onu öven bir şiir vardır. Bütün bunlar Tâcizâde'nin özellikle kendi asrında çok sayıda şairi etkilemiş olduğunun delilidir. Câfer Çelebi'nin edebî kişiliğine gelince onun

şiirinde ve nesrinde, XV. yüzyıl dil ve üslûp özelliklerini taşımakla birlikte bazı farklılıkların bulunduğunu söylemek mümkündür. Genellikle sade anlatımın ve Türkçe'nin baskın olduğu, ancak Arapça ve Farsça kelimelerin de yer aldığı edebî bir ifadenin yaygın olduğu bu dönemde Câfer Çelebi süslü nesri başlatan ve sade ifade yerine daha üst bir söyleyişi tercih eden nâsir olarak görülür (a.g.e., s. XCIII). Şiirlerinde ise Türkçe kelimelerle Arapça ve Farsça kelimeler, Farsça terkipler yan yana bulunur. Kendisine "fasih lisan" verilmiş olduğunu söyleyen Tâcizâde sade Türkçe ifadeler kullandığında onları atasözleri ve deyimlerle süslemiştir. Edebî sanatlarda olduğu gibi kelime oyunlarında da başarılı sayılır (a.g.e., s. XCIV-XCVI).

Eserleri. 1. *Mahrûsa-i İstanbul Fetih-nâmesi*. Çok sanatkârane bir üslûpla yazılan eser âyet ve hadisler, Arapça, Farsça ve Türkçe beyitlerle süslenmiştir. XVI. yüzyıl Osmanlı nesrinin en mükemmel örneklerinden biri olarak değerlendirilebilirse de dilinin girift oluşu tarihî kaynak bakımından değerinin anlaşılmasına engel teşkil etmiştir. Sadettin Nûzhet Ergun (*Türk Şairleri*, II, 886) bunu bir tarih çalışması olmaktan çok bir edebiyat eseri diye nitelemiş, V. L. Menage da "bir edebî faaliyetten biraz fazla" şeklinde tanımlamıştır. Eserde yer alan bilgilerin dönemin diğer tarihçilerinin verdiği bilgilerle mukayesesi, Câfer Çelebi'nin bazı yönlerden İstanbul'un fethi için güvenilir bir kaynak olduğunu gösterir. Gerçekte Câfer Çelebi tarafından kaydedilen olaylarla ilgili mâlûmatın bir kısmı Dursun Bey, Neşrî, Âşıkpaşazâde, Rûhî Çelebi ve Enverî'nin kayıtlarından daha sağlam görünmektedir. Dursun Bey ile Câfer Çelebi'nin hemfikir oldukları noktalarla ayrıldıkları noktalar iki eserde tesbit edilmektedir. Meselâ kuşatma öncesinde toplanan harp divanı ve Fâtih Sultan Mehmed'in burada yaptığı konuşma Câfer Çelebi'nin eserinde daha ayrıntılı biçimde aktarılmış (s. 6-8), Haliç'in girişini kapatan zincir Câfer Çelebi'nin eserinde daha güzel tasvir edilmiştir. Galata'dan aşırılarak Haliç'e indirilen gemilerin sayısı *Fetihnâme*'de "kırk ile elli arasında" diye verilirken Dursun Bey onları sadece "birkaç gemi ve tekne" diye anmaktadır. Kuşatma süresince Bizans'ın dışarıdan aldığı yardım hususunda da Câfer Çelebi özel sayılabilecek bilgiler verir; mühimmat, asker ve cephane dolu dört büyük geminin Bizanslılar'a yardıma geldiğini ifade eder. *Fetihnâme*'nin yazılmasında hangi kaynaklardan yararlanıldığı bi-

Tâcizâde Câfer Çelebi'nin Fener sirtlarında inşa ettirdiği mescid – İstanbul

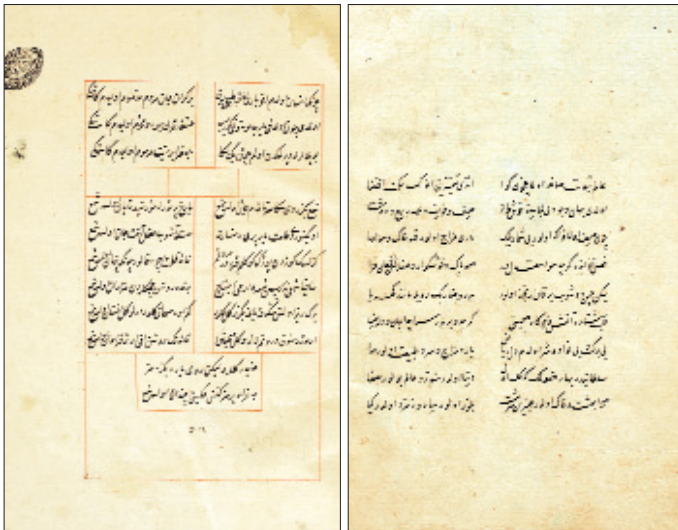
linmemektedir. Eserde yer alan bir pasajdan Câfer Çelebi'nin yazılı kaynaklar yanında görgü şahitlerinin ifadelerini de kullandığı anlaşılmaktadır. Eser, müellifin *Hevesnâme*'sini yazdığı 899 (1494) yılından bir müddet sonra tamamlanmış olmalıdır. Çünkü *Fetihnâme*'de *Hevesnâme*'deki Ayasofya'nın tavsifiyle ilgili bölümler ve beyitler tekrarlanmıştır. *Fetihnâme* metninin tamamını Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi *Meâsîr-i Selim Han* adlı eserinde vermiştir. Bunun dışında *Fetihnâme*'yi kaynak olarak gösteren tek tarihçi XVII. yüzyıl müelliflerinden Hüseyin'dir. Bağdatlı İsmâil Paşa da *Hediyyetü'l-ʿârifin*'de bilgi verir (I, 255). *Fetihnâme*, Hâlis Efendi'nin sahip olduğu bir nüshadan *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*'nın eki halinde neşredilmiştir (cüz 20, 21, İstanbul 1331). Eserin girişinde yer alan müellifin hayatına dair kısım Hâlis Efendi tarafından yazılmıştır. Eserin basit bir transkripsiyonlu metnini Şeref Kayaboğazı yayımlamıştır (İstanbul 1953). **2. Münşeât.** Hemen hemen bütün kaynaklarda Câfer Çelebi'nin yetenekli bir münşî olduğu ve yazılarının çoğunun bir münşeât mecmuasında toplandığı belirtilir. Ancak kaynaklardan *Münşeât*'ın müstakil bir eser olduğu anlaşılamamaktadır. *Fetihnâme*'ye yazdığı girişte Hâlis Efendi, hususi kütüphanesinde Câfer Çelebi'nin *Münşeât*'ının bir nüshasının bulunduğunu ifade eder. Hâlis Efendi'nin ölümünden sonra kitaplarının intikal ettiği İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir araştırma yapan S. Nüzhet Ergun eseri bulamamıştır. Bununla birlikte aynı kütüphanede bir münşeât mecmuası *İnşâ-i Tâcizâde* ismiyle Câfer Çelebi'ye atfedilmiştir. Eserde yer alan ilk

üç mektupla başka bir mektup Câfer Çelebi'ye ait olup diğerleri başka münşilerin mektuplarıdır. Büyük bir ihtimalle kitabın ismi ilk üç mektubun dışındaki mektupları okumayan biri tarafından yazılmıştır. Hâlis Efendi'nin bahsettiği eser de bu kitap olmalıdır. Bir başka münşeât mecmuası da Abdülbaki Gölpinarlı tarafından *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*'nda (II, 265) yanlışlıkla Câfer Çelebi'ye ait gösterilmiş, eserdeki "Hâzâ inşâ be-hatt-ı Tâcî merhum" başlığı yanıltıcı olmuştur. Eserdeki mektuplardan bazıları Câfer Çelebi'den çok sonraki bir zamana, Kanûnî Sultan Süleyman dönemine aittir. Yapılan tesbitler, münşeât mecmualarında ve tarihî eserlerde yer alan mektuplardan altısının kesin biçimde Câfer Çelebi'ye ait olduğunu göstermektedir. **3. Divan.** Günümüze ulaşan sekiz nüshaya dayalı tenkitli metni İsmail E. Erünsal tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). Bu neşirde yirmi sekiz kaside, bir müseddes, 255 gazel, sekiz murabba, üç terciibend, on kıta, dört Arapça kaside, bir Arapça müstezad, bir Arapça gazel, iki Farsça kaside, bir Farsça tahmis, iki Farsça gazel, bir Farsça murabba yer almaktadır. Divanı incelendiğinde Câfer Çelebi'nin kuvvetli bir nazım tekniğine sahip olduğu, dili iyi kullandığı, ancak hayal gücü ve duygularını ifadede yeterli bir seviyeye ulaşamadığı görülür. **4. Hevesnâme*.** Câfer Çelebi'nin başından geçen bir aşk hikâyesini anlattığı mesnevisi, müellifin edebiyat sahasında kendisinden övgüyle bahsedilen orijinal bir çalışması olup özellikle baş kısmında yer alan, İstanbul'u ve o dönemde mevcut mimari eserleri tavsif eden bölümü dolayısıyla araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Eser

Necati Sungur tarafından yayımlanmıştır (Ankara 2006). Câfer Çelebi, Mevlânâ Şükrullah'ın ahlâka dair *Enisü'l-ʿârifin* adlı bir eserini Farsça'dan Türkçe'ye çevirmiştir (British Museum'da, Or. nr. 8016). Kaynaklarda *Kûsnâme* isimli mizahî bir eseri daha olduğu zikredilmekteyse de bunun günümüze ulaşmış herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır. Câfer Çelebi'nin çeşitli vesilelerle düşürdüğü tarihler divanında yer almamaktadır. *Sa'dî Çelebi Mecmuası*'ndaki Câfer Çelebi'ye ait tarihler Necati Lugal ve Adnan Erzi tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcizâde Câfer Çelebi, *Mahrûsa-i İstanbul Fetihnâmesi*, İstanbul 1331, s. 6-8; *Fâtih Devrine Ait Münşeât Mecmuası* (nşr. Necati Lugal – Adnan Erzi), İstanbul 1956, s. 27, 41; *İn'âmât Defteri*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 0.71, s. 16, 25, 32, 134, 236, 262, 282, 318, 351, 366, 402, 419, 475; Ömer b. Mezdî, *Mecmûatü'n-nezâir* (haz. Mustafa Canpolat), Ankara 1982, s. 96; *Tâcî-zâde Sa'dî Çelebi Münşeâtı* (nşr. Necati Lugal – Adnan Erzi), İstanbul 1956, s. 45-48, 68-69; *Sa'dî Çelebi Mecmuası*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3258, vr. 70^b-71^a, 102^a-102^b; İdrîs-i Bitlisî, *Selîmnâme*, British Museum, Add., nr. 24969, vr. 54^b-55^a; *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, 953 (1546), s. 298; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 324; Celâlzâde Mustafa Çelebi, *Meâsîr-i Selim Han*, British Museum, Add., nr. 7848, vr. 103^a, 127^a-129^a; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, vr. 60^a-b; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 412-413, 415; Latîfî, *Tezkiretüş-şuarâ ve tabstratü'n-nuzamâ* (haz. Ridvan Canım), Ankara 2000, s. 198; *Vekâyi-i Sultân Bâyezid ve Selim Han*, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1416, vr. 29^b; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 337; Hoca Sâdeddin, *Tâcû't-tevârih*, İstanbul 1280, II, 190-191, 256, 298, 373; Âli Mustafa Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 2290, vr. 204^b; Koca Hüseyin, *Bedâiü'l-vekâyi* (nşr. A. S. Tveritinovoy), Moskva 1961, II, 429; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl ilâ şabakâtü'l-fuhûl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1877, s. 365; *Sicill-i Osmânî*, II, 68-69; *Amasya Târîhi*, III, 275-277; Hüseyin Hüsameddin [Yasar], *Nişancılar Durağı*, İSAM Ktp., nr. 9752, s. 68-73; *Hediyyetü'l-ʿârifin*, I, 255; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936, II, 886; Gölpinarlı, *Katalog*, II, 265; V. L. Menage, *A Survey of the Early Ottoman Histories, with Studies on their Textual Problems and their Sources* (doktora tezi, 1961), University of London, s. 180; İsmail E. Erünsal, *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of His Divân*, İstanbul 1983; J.-L. Bacqué – Grammont, *Les ottomans, les safavides et leurs voisins. Contribution à l'histoire des relations internationales dans l'orient islamique de 1514 à 1524*, İstanbul 1987, s. 52-86; Osman Sevim, *Tâcizâde Çelebi'nin Divanı'nda Maddî Kültür* (yüksek lisans tezi, 1992), MİT Tarih Araştırmaları Enstitüsü; Fatma Meliha Şen, *Tâcizâde Ca'fer Çelebi Divanı'nda XV ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı* (doktora tezi, 2002), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Roger M. Savory, "Tâjilü Khânum: Was She Captured by the

Tâcizâde
Câfer Çelebi
divanının
ilk ve son sayfaları
(Nuruosmaniye Ktp.,
nr. 3811)

Ottomans at the Battle of Châldiran, or not ?", *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th-17th Centuries* (haz. Éva M. Jeremiás), Piliscsaba 2003, s. 217-231; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Şah İsmail'in Zevcesi Taclı Hanım'ın Mücevheratı", *TTK Belleten*, XXIII/92 (1959), s. 611-619; Şehabeddin Tekindağ, "Yavuz'un İran Seferi", *TD*, XVII/22 (1967), s. 62; Selâhattin Tansel, "Yeni Vesikalar Karşısında Sultan İkinci Bayezid Hakkında Bazı Mütalaalar", *TTK Belleten*, XVII (1963), s. 230-233; Semavi Eyice, "Tâcizâde Tevkii Câfer Çelebi Camii", *TKA*, XXXIV/1-2 (1998), s. 55-63; J. R. Walsh, "Çaldırân", *EL²* (ing.), II, 7-8; Müjgan Cunbur, "Ca'fer", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2002, II, 375-376.

İSMAİL E. ERÜNSAL

TÂCİZÂDE SÂDİ ÇELEBİ

(ö. 922/1516)

Âlim ve münşî.

Amasya'da doğdu. Amasya'da Şehzade Bayezid'in defterdarı olarak hizmet etmiş ve Amasya seraskerliği görevinde bulunmuş olan şair, münşî ve hattat Tâci Bey'in oğlu, Tâcizâde Câfer Çelebi'nin kardeşidir. Muhtemelen Bursa'da Kadızâde Kâsım ve Hacıhasanzâde gibi hocalardan ders aldı. Bursa'daki Gazi Murad Medresesi'ne müderris oldu. 897-906 (1492-1501) yılları arasında Bursa'da bulunduğu mecmuasındaki bazı kayıtlardan anlaşılmaktadır (*Sa'dî Çelebi Mecmuası*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3258, vr. 62^b-64^a, 70^b-71^a, 93^b-94^a, 102^{a-b}, 106^b-108^a). 909 (1503-1504) yılından önce İstanbul'a gitmiş olmalıdır. *În'âmât Defteri*'ndeki (s. 17) Cemâziyelevvel 909 (Kasım 1503) tarihli bir kayıтта Sâdî Çelebi'den Ali Paşa Medresesi müderrisi diye söz edilmektedir. Bir süre sonra Semâniye medreselerinden birine tayin edilen Sâdî Çelebi'nin muhtelif vesilelerle Sultan Bayezid'e kasidele sunduğu yine in'âmât defterindeki kayıtlardan öğrenilmektedir (s. 254, 375). Sâdî Çelebi, Câfer Çelebi 921'de (1515) Yavuz Sultan Selim tarafından öldürülünce naaşını Fener sirtlarında ağabeyinin yaptırdığı mescidin hazîresine defnetti. Kaynaklarda Sâdî Çelebi'nin hayatının sonuna kadar İstanbul'da kaldığı, bir ara hacca gittiği, dönüşünde 80 akçeyle emekli olduğu belirtilir. Vefatında Balat'ta inşa ettirdiği sıbyan mektebinin bahçesine gömüldü.

Sâdî Çelebi'nin Arapça şiirleri, düşürdüğü Arapça, Farsça ve Türkçe tarihleri, çeşitli vesilelerle yazdığı mektupları *Sa'dî Çelebi Mecmuası* olarak adlandırılan bir derlemede bulunmaktadır. Mecmuadaki Arapça şiirleri divan tertibinde ise de tam

değildir. Tezkirelerde Sâdî Çelebi'nin Türkçe şiirlerinden bazı örnekler yer almakla birlikte daha ziyade Arapça şiirler yazdığı görülmektedir. Tezkire müellifleri bu şiirlerinden daha üstün olduğunu kaydeder. Kınalızâde Hasan Çelebi, Sâdî Çelebi'nin inşâda da Câfer Çelebi'yi geçtiğini söyler. Câfer Çelebi'nin öldürülmesinden kısa bir süre sonra Mısır Sultanı Kansu Gavri'ye bir mektup gönderilmesi gerektiğinde Sâdî Çelebi saraya çağırılmış, yazdığı mektup çok beğenildiği için Yavuz Sultan Selim kendisine 30.000 akçe ihşanda bulunmuş ve günlük ücretini 30 akçe arttırmıştır (Âşık Çelebi, vr. 157^a). Sâdî Çelebi'nin kaleme aldığı resmî mektuplar dışında mecmuasında Câfer Çelebi'ye Bursa'dan yazdığı özel mektupları da vardır. Genellikle ayrılıktan şikâyet edilen bu mektuplarda onun samimi ve hisli bir ifade kullandığı görülür.

Tâcizâde Sâdî Çelebi medreselerde okutulan bazı ders kitaplarına hâşiye ve şerhler yazmıştır. Taşköprizâde'ye göre Seyyid Şerif el-Cürçânî'nin *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-miftâh*'ına ve Sadrüşşerîa'nın *Şerhu'l-Vikâye*'sinin "şehid" bölümüne hâşiyesi vardır. Ayrıca *Akâ'idü'n-Nesefî*'yi Arapça olarak nazmetmiştir (TSMK, III. Ahmed, nr. 1777). Kâtib Çelebi, bu eserlerden başka Sâdî Çelebi'nin kaleme aldığı Vezir Ali Paşa vakfiyesinin dünyada az görülen metinlerden olduğunu ve onun Arapça inşâda mâhir kabul edildiğini bildirir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 2025). Kınalızâde Hasan Çelebi de Ali Paşa'ya yazdığı vakfiyenin eşsiz olduğunu söyler (*Tezkire*, I, 464). Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Târîhi*'nde (I, 13) Sâdî Çelebi'nin Amasya şehrinin güzelliklerini tasvir eden *Hayrû'l-ahlâm* adlı bir eser yazdığını kaydeder. Sâdî Çelebi'nin bazı mektupları Necati Lugal ve Adnan Erzi tarafından neşredilmiştir (*Tâci-zâde Sa'dî Çelebi Münşeâtı*, İstanbul 1956).

BİBLİYOGRAFYA :

Sa'dî Çelebi Mecmuası, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3258, vr. 62^a-64^a, 70^b-71^a, 93^b-94^a, 102^{a-b}, 106^b-108^a; *În'âmât Defteri*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 0.71; *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* 953 (1546), s. 298; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 325-326; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 157^a; Latîfî, *Tezkiretü's-su'arâ ve tabsiratü'n-nuzamâ* (haz. Ridvan Canım), Ankara 2000, s. 303; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 337; Âli Mustafa Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 2290, vr. 204^b; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 462-464; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2025; *Amasya Târîhi*, I, 13; İsmail E. Erünsal, *The Life and Works of Tâci-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of His Divân*, İstanbul 1983, s. XLIV-XLVI.

İSMAİL E. ERÜNSAL

TACNÂME

(bk. TAÇ).

TÂCÜ'L-ARÛS

(تاج العروس)

Fîrûzâbâdî'nin
el-Kâmûsü'l-muhtâ adlı
Arapça sözlüğüne
Murtazâ ez-Zebîdî'nin
(ö. 1205/1791)
yazdığı şerh

(bk. el-KÂMÛSÜ'L-MUHÎT;
ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ).

TÂCÜ'L-LUGA

(تاج اللغة)

İsmâil b. Hammâd el-Cevherî'nin
(ö. 400/1009'dan önce)
Arapça sözlüğü.

Tam adı *Tâcü'l-luga ve şîhâhu'l-'Ara* biyye olmakla beraber daha çok *Şîhâhu'l-luga* ve kısaca *eş-Şîhâh* diye anılır. Eserin adını "sîhâh"ın ("sahîh"ın çoğulu) yanı sıra müfred olarak "sahâh" şeklinde tesbit edenler de vardır. Cevherî *eş-Şîhâh*'i ile, özgün tertibi ve Buhârî'nin hadis ilminde yaptığı gibi yalnız sahih, fasih ve meşhur kelimelere yer vermesi bakımından Arap sözlük bilimi tarihinde yeni bir çığır açmış, aranan kelimeye ulaşmada daha kolay bir yöntem geliştirmiştir. Cevherî'den önce Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-'Ayn*'inde uyguladığı, köklerin ilk harfleri dikkate alınıp mahreçlerine göre tertibi ve isticak ilgisini göz önünde bulundurarak aynı harflerin farklı sıralanmasından doğan köklerin aynı yerde toplanması (taklîb sistemi), İbn Düreyd'in *el-Cemhere*'sinde görülen kökün ilk harfini esas alan tertibi ve taklîb sistemi, Ebû Amr eş-Şeybânî'nin *Kitâbü'l-Cim*'inde uyguladığı kökün ilk harfini esas alan tertibi, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın *el-Ğarîbü'l-muşannef*'inde kelimelerin konularına göre sıralanması, Cevherî'nin dayısı İshak b. İbrâhim el-Fârâbî'nin *Divânü'l-edeb*'inde uyguladığı kelimelerin sarf kalıplarına göre tertibi aranan kelimeyi bulmada büyük zorluklar çıkıyordu. Çünkü bükünlü dillerden olan Arapça'da kelimelerin başına ve ortasına eklenen harflerle değişim ve dönüşüme (ibdâl, idgam, kalb) uğrayan asıl harfler köklerin tesbitinde ve aranan kelimeye ulaşmada güçlük arz ediyordu. Bundan dolayı Cevherî, köklerin son harfleri ekleme harf-